ИЗВЕСТИЯ НА МУЗЕИТЕ ОТ ЮЖНА БЪЛГАРИЯ
REPORTS OF THE MUSEUMS IN SOUTH BULGARIA

1975, том I, с. 89—98 — Постъпила на 6. V. 1975
1975, vol. I, p. 89—98 — *Enlisted on 6. V. 1975*

ЗА ПРОУЧВАНЕТО НА ТРАКИЙСКИТЕ КРЕПОСТИ В СМОЛЯНСКИ ОКРЪГ

НЕДЯЛКА ПЕТРОВА

ABOUT THE INVESTIGATIONS OF THRACIAN FORTRESSES IN THE DISTRICT OF SMOLYAN

HEDIALKA PETROVA

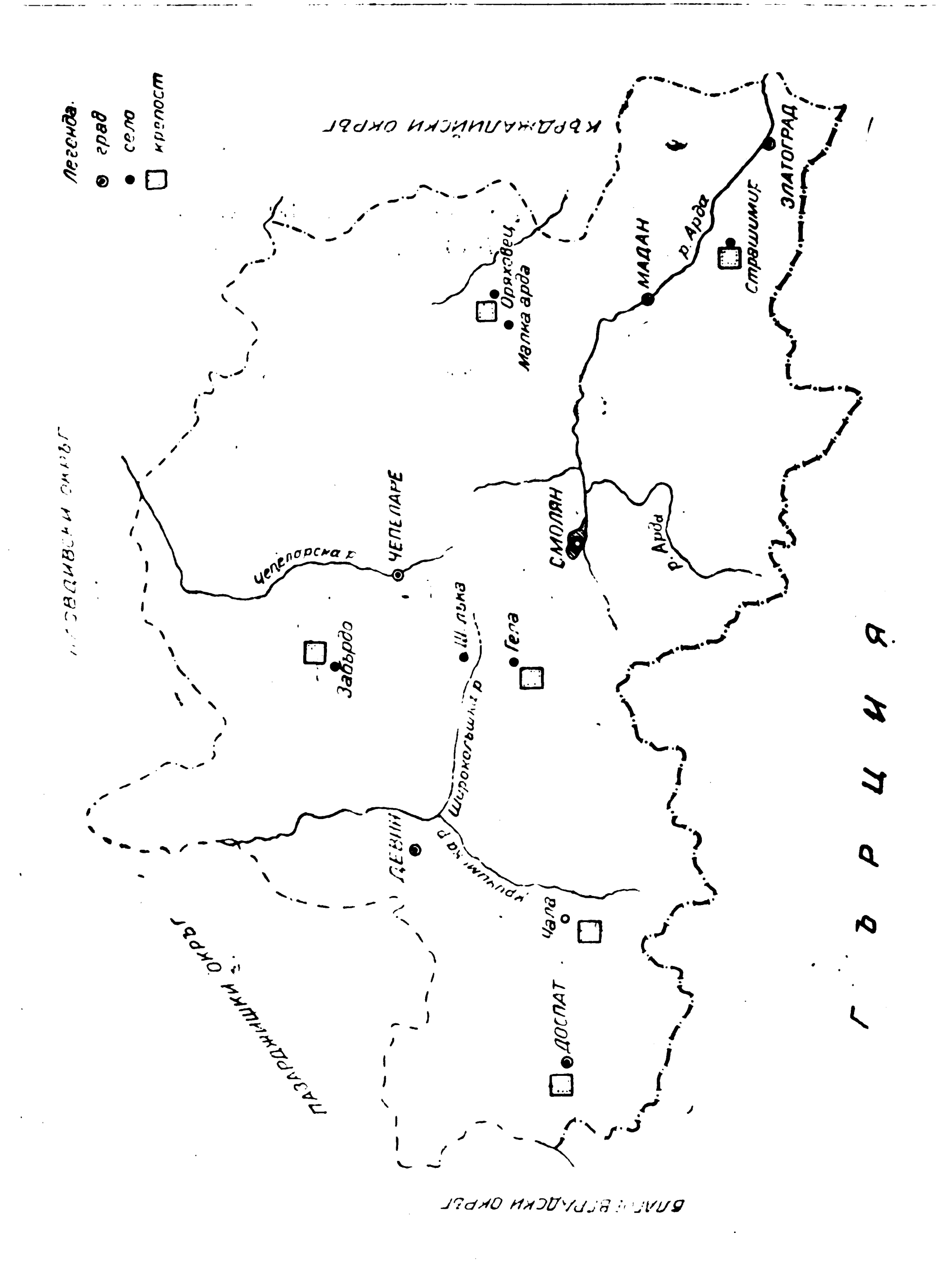
ABSTRACT. The report describes some of the already known as well as sounded Thracian fortresses at the villages of Zabbardo, Gella, Dospatt, Challa, Oryahovetz — Malka Arda and Strashimir in the region of Smolyan. It mentions also other archeological objects whose study is to follow.

Изучаването на археологическото наследство в Средните Родопи има важно национално значение. С това може да се обясни и твърде ранният интерес към него. Още през 30-те години на нашия век много будни родопчани чрез страниците на местния периодичен печат поставят открито въпроса не само за издирване на археологическите паметници, но и полагане грижи за тяхното запазване. На любителски начала са направени и няколко повърхностни проучвания.[1]

Пак по същото време започват и изследванията върху тракийската култура по тези места, но вече от научни работници. Началото поставя Васил Миков с обиколката си в Девинския район.[2]

В периода от 1930 г. до наши дни той и други археолози от музеите в София и Пловдив публикуват редица обекти и находки от територията на Средните Родопи.[3] В резултат на техните изследвания би могло да се даде една, макар и бегла представа за религиозните вярвания на траките тук, за промените в погребалните традиции, за стопанския им живот и др.

Не така обаче стои въпросът с тракийските крепости в границите на Смолянски окръг. Освен разузнавателното проучване на крепостта Виденица (Гьозтепе) от Васил Миков[4] правени са и други в Среднородопието от д-р Иван Велков[5] и Димитър Цончев[6], но те са в райони на съседните окръзи. Едва през 1965 г. се провеждат спасителни разкопки на укрепеното тракийско селище при Доспат, и то след като върхът е бил взривен и по-голямата част от обекта разрушена.[7]

Обр. 1. Карта на тракийските крепости в Смолянски окръг
Fig. 1. Carte des forteresses thraces dans le département de Smolian

През 1971 г. са извършени и сондажни проучвания на тракийската крепост Градището при с. Гела, Смолянско.[8]

Усилията на отдел «Археология» при Окръжния исторически музей — Смолян, в тази насока се свеждат до разузнавателни обхождания, картотекиране и регистриране на този вид паметници.

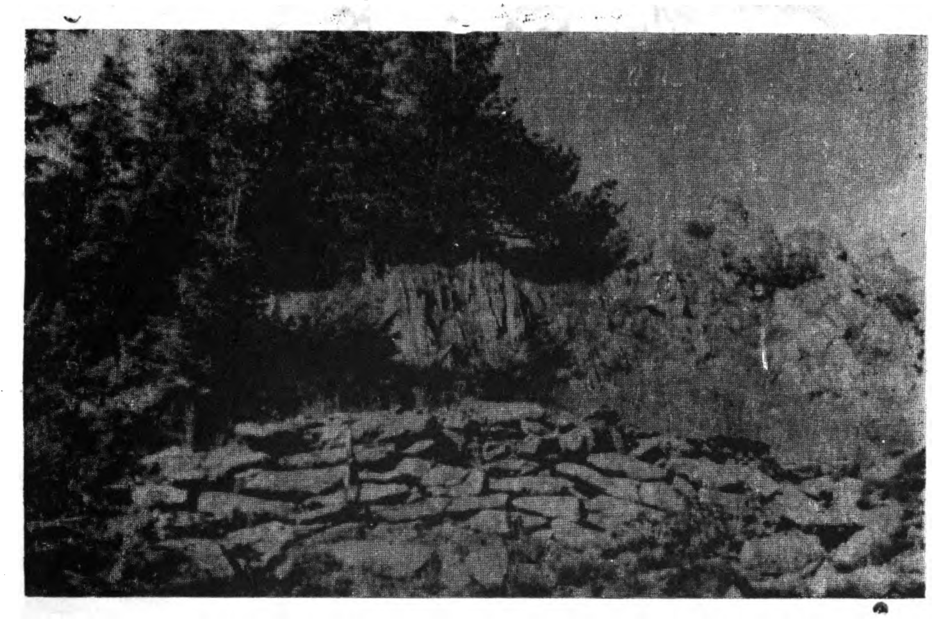
* * *

Настоящата работа има характер на съобщение и цели да привлече вниманието на научната мисъл в страната, да предизвика една планова, последователна и комплексна изследователска работа за цялостното проучване не само на тракийските крепости в Смолянски окръг, но и общо на тракийското присъствие тук.

Засега са известни само няколко укрепителни съоръжения.

ТРАКИЙСКАТА КРЕПОСТ ГРАДИЩЕТО ПРИ С. ГЕЛА, ШИРОКОЛЪШКИ СЪВЕТ (Обр. 1)

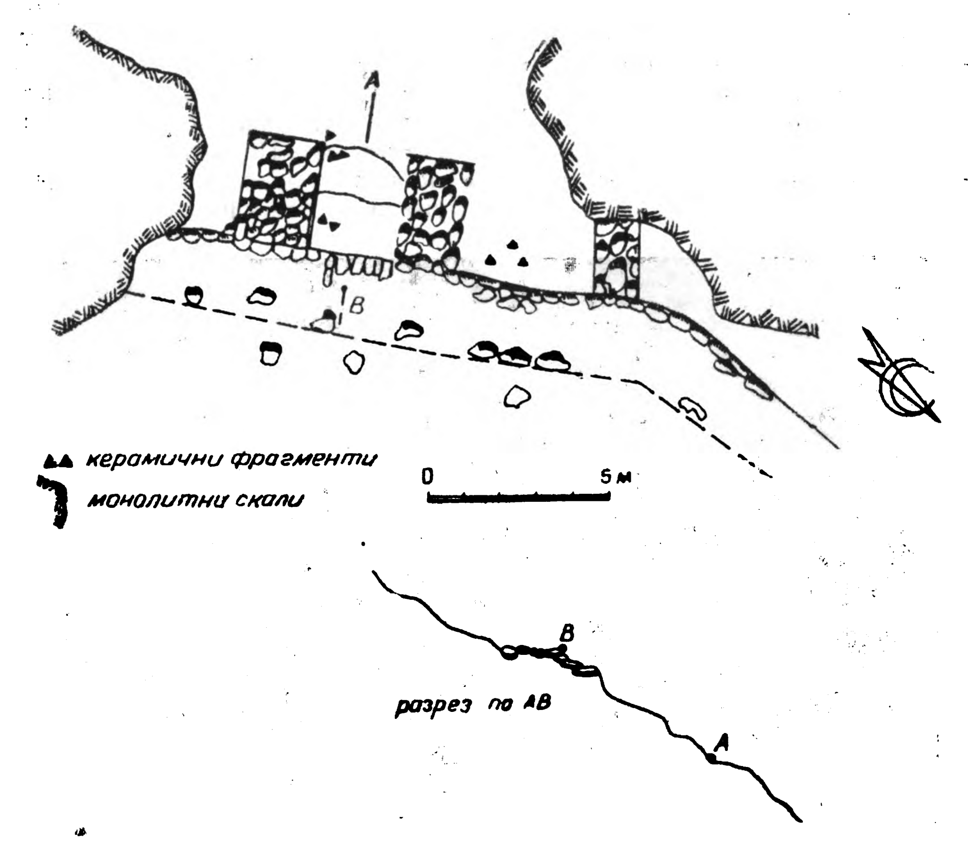
Намира се на 3,5 км югозападно от селото в близост до високия връх Шилеста чука, един от склоновете на който се издига отново и образува връх, ограничен откъм изток с висок скален венец. Тук на надморска височина 1841 м е разположена и самата крепост. Западната и северозападната част са обрасли с гъста смърчова гора (обр 2). Тъй като от тези страни достъпът е лесен, крепостното пространство е било защитено от дебела стена, минаваща в посока север—юг. Под нея успоредно е минавала още една допълнителна. Тя е силно разрушена и се проследява на дължина около 10 м. Вероятно е служела за по-добра защита.

Обр. 2. Крепостна стена от Градището при с. Гела
Fig 2. La muraille de forteresse de Gradichtéto près du village de Guéla

Централната крепостна стена е дълга около 100 м и дебела средно 2 м. На север тя опира в скалния венец, а на юг преминава в добре укрепено входно пространство. Линията ѝ се чупи плавно съобразно извивките на терена. Зидарията е суха, без спойка. Максималната височина на стената сега е 1,80 м. На няколко места крепостният зид е разрушен от свличания или избутан от големи дървета. Сондажът в едно от тези места показва следния строеж на стената: тя е имала две лица — вътрешно и външно, оформени от средно големи плочести камъни, които прилепват един към друг. Между двете лицеви страни е имало пълнеж от дребни отломъци и пръст, като между последните са били поставени хоризонтално пак плочести камъни за по-голяма устойчивост на зида. За да стъпи по-стабилно на основната скала, крепостната стена лежи върху един издаден зидан пояс, висок 0,55 м (при сондажа). Камъните, от които е изграден, са масивни и грубо одялани.

Твърде интересен се оказа входът на крепостта. Стената тук е разположена върху доста стръмно спускащ се склон. От двете си страни входното пространство е оградено от монолитни скални маси, умело използвани за защита. То заема южната част на крепостта (обр. 3).

Обр. 3. Входната част на Градището при с. Гела
Fig. 3. La partie d'entrée de Gradichtéto près du village de Guéla

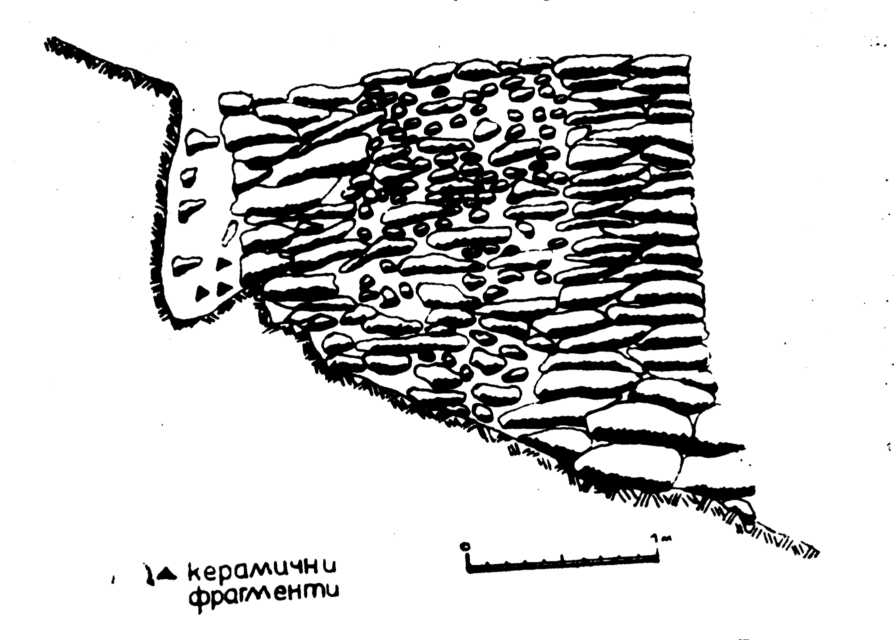
При проучването бяха разчистени пръснатите в голямо количество каменни отломъци до очертаването на основите (обр. 4).

В крепостта е можело да се влезе през широка 2,50 м врата — вероятно дървена, тъй като останки от нея не се откриха. По средата ѝ се очертаха основните камъни на малък праг с дължина 0,80 м. От двете страни на голямата врата перпендикулярно излизат напред две дебели напречни стени. Между тях в основната скала са били издълбани две широки стъпала. Преграден зид е бил издигнат и в пространството между крепостната стена и скалата в западната част на входа.

Укрепената част на върха е малка — максимална дължина 110 м и максимална ширина 80 м, и не позволява развиването на селище вътре в нея. Тук се откриват фрагменти от керамични съдове, характерни за желязната епоха. Дали крепостта е била използвана през време на римското владичество, трудно е да се каже при този етап на проучванията.

КРЕПОСТТА ЗАГРАДСКА ЧУКА ПРИ С. ЗАБЪРДО, ЧЕПЕЛАРСКИ РАЙОН (Обр. 1)

Намира се североизточно от селото на около 2 км по шосето, свързващо Забърдо с магистралата Пловдив—Смолян. Крепостното пространство представлява една тясна ивица, която от южната си страна е естествено защитена от почти отвесни скали, а в източната и севроизточната достъпна част е била опасана от дълга около 150 м крепостна стена. В момента тя не е запазена. Не може да се определи и дебелината ѝ. По линията на стената и по склона надолу са пръснати голямо количество

Обр. 4. Напречен разрез на стената на Градището при с. Гела
Fig. 4. Coupe transversale de la muraille de Gradichtéto près du village de Guéla

ломени камъни. Купчината от отломъци е най-голяма в югоизточната част на крепостта непосредствено до скалния венец. Там се очертава и малка рампа. Може би тук е била входната част. По повърхността вътре в крепостното пространство и по нивите на югоизточния полегат склон се установяват керамични фрагменти от желязната епоха (обр. 5).

Обр. 5. Изглед на Заградската чука и околността й при с. Забърдо
Fig. 5. Vue du roc Zagradska Tchouka et ses alentours près du village de Zabardo

На изток и югоизток от крепостта се откриват обширни поляни с названието Градище. Там съществуват и надгробни могили.

ТРАКИЙСКАТА КРЕПОСТ ПРИ С. СТРАШИМИР

Разположена е в м. Градище на около 2 км югозападно от селото. Крепостното пространство има елипсовидна форма, ориентирана изток—запад. Подходът е откъм запад. От юг, север и изток се спускат надолу отвесни скали. В източната част на крепостта има следи от постройки. Цялата местност е осеяна с ломени камъни и фрагменти от сива тракийска керамика. Запазени са отделни части от крепостната стена (обр. 1). В западната част на крепостта местни жители са намирали отделни монети. Долу до селото има следи от стари рудокопи. Там е била открита от ученици и колективна находка от тасоски тетрадрахми с контрамарки върху тях. Крепостта е посетена във връзка с последната находка и проучвания върху нея не са правени.

Общото за тези три укрепления, освен еднаквия начин на градеж на крепостните стени (суха зидария), е и малкото оградено пространство, непозволяващо извършването на стопанска дейност в тях. По всяка вероятност те са служели като временни убежища при опасност за околното местно население, живеещо в открити поселения, пръснати около тези върхове.

По-различни по характер са две други крепости на територията на окръга:

ХИСАРЛЪКЪТ ПРИ ГР. ДОСПАТ, ДЕВИНСКИ РАЙОН 9 (Обр. 1)

Поради взривяване на върха обектът е разрушен. От повърхността е събран известно количество археологически материал. Разкопана е малка ивица по североизточния ръб на платото, където са намерени керамични фрагменти и метални предмети. Данни за съществуването на жилища има в северозападната част на върха, изцяло унищожена от взрива. Хисарлъкът има надморска височина 1330 м.

Проучваното селище е заемало върха на височината, сравнително недостъпен, открит откъм север. То било опасано непосредствено по ръба на платото от стена, градена от ломени камъни без спойка. Тук има данни за живот още от бронзовата епоха. При разкопките са открити и монети.

От намерените материали може да се съди, че селището е било в разцвет през периода IV—II в. пр. н. е. Животът му прекъсва около началото на н. е. под ударите на римските завоеватели.

ТРАКИЙСКАТА КРЕПОСТ НА ВРЪХ ВИДЕНИЦА (ГЬОЗТЕПЕ) ЮГОЗАПАДНО ОТ С. ЧАЛА, ДЕВИНСКИ РАЙОН (Обр. 1)

Пръв съобщава за този връх Ст. Захариев, като го свързва с прочутото Дионисово светилище.[10]

Крепостта е посетена в миналото от Васил Миков. Той дава сведения, че на височината се намират останки от стара крепост, правена от големи каменни блокове без хоросан. По време на обиколката си той е открил глинени фрагменти от съдове, работени на ръка, хромели и др. Датира ги от ранната желязна епоха.[11]

По-подробни сведения за крепостта той дава в една друга своя статия.[12]

Проучвания тук е правил и д-р Иван Велков. За Виденица той възклиelection: «Едва ли има връх в Родопите с по-широк кръгозор и по-широка гледка.»[13] Дава ориентири за съседните върхове и планински била. Пише за разхвърляни навред парчета от глинени съдове като белег за съществувало селище. Натъква се на останки от зидове. Отбелязва и наличието на обширни тераси по северния скат, подградени с големи камъни. Предполага, че там са били изградени жилищни и други постройки.

Виденица има надморска височина 1653 м. Върхът е набразден от военни укрепителни съоръжения с късен характер. Сега са запазени само части от крепостната стена. В подножието на върха откъм изток личат основите на кръгла постройка.

Тази крепост, за която се пише и говори толкова много, не е проучена дори и сондажно.

Докато за Доспатската крепост е характерно това, че тракийското селище се е побирало в рамките на крепостното пространство, то наличието на полегати тераси със следи от стопански живот и постройки близо до върха Виденица поставя за разрешаване един друг въпрос — дали с течение на времето тук не се е получило едно сливане на крепостта със селището и превръщането ѝ в регионален център, така както се е получило със селището при с. Драгойново, Пловдивско.[15]

ЗА КРЕПОСТТА ВРАПОВО
СЪЩЕСТВУВАТ САМО СВЕДЕНИЯ.[16]

Намира се от лявата страна на р. Малка Арда до с. Оряховец. Разположена е върху конусообразно възвишение, недостъпно от изток, север и юг. Уязвима е само от запад. Сега личат останки от крепостната стена в северната част. Зидовете са разрушени при военни действия на върха и от иманяри.

Крепостта е разположена в близост до стар калдъръмен път, идващ от Беломорието, минаващ през Врапово, Давидково и насочващ се към Пловдив.[17]

Освен този път територията на окръга е пресечена и от два други, за които сведенията са още по-малко. Тези стари пътища не са проучени. Единият минава по билото на Преспанския дял на Родопите. Носи названието Римският път или само Друмът. Проследен е от любител от с. Хвойна до с. Влахово при Смолян.[18]

Другият минава по билото на Чернатица. По него върви и един от туристическите маршрути, свързващ хижа Персенк с курорта Пампорово. Този стар път е засвидетелстван писмено в района на Тузлата от д-р Иван Велков.[19] От връх Мургавец (ст. Караманджа) при Пампорово пътят се насочва към връх Перелик и през Мугла продължава на юг. На север от връх Персенк пътят не е проследен.

Засега остава открит въпросът, дали действително тези пътища датират от римско време. Около тях съществуват много надгробни могили (особено в районите на Момчиловци, Пампорово и Чепеларе), проучването на които, а и на самите пътища ще уточнят датировката.

Освен това близостта на крепостите при Оряховец и при Забърдо до такива пътища поставя още един проблем — съществували ли са в границите на днешния Смолянски окръг и крепости, охраняващи античните пътни артерии.

След характера и предназначението на тракийските крепости в този район интерес представлява и самото изграждане на крепостните стени и по-точно зидарското майсторство в начините за засилване устойчивостта на крепостните стени — нещо, което ни предлага Градището при Гела. Не по-малък интерес представлява и оформянето на входните пространства. В това отношение родопските крепости ще предложат навярно едно разнообразие, продиктувано от условията на терена.

Бъдещите проучвания на тракийските крепости в Среднородопието ще докажат неминуемо голямото военно майсторство на местното население и по отношение на отбраната.

ОБЯСНИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ

[1] Хр. Караманджуков — Стари градища и развалини в Родопите, в. Родопски глас, I, 1921, бр. 15, стр. 2; М. Н. Маринов — Нужда от археологически музей в гр. Смолян, в. Родопа, XVI, бр. 5, 1 май 1937, стр. 6; Г. Бойчев — Изследвания на две крепости в Ардинско, Родопа, XVI, 1937, бр. 8, 1 октомври, стр. 2; същият — Предполагаемата крепост Мъняк, Родопа, XVI, 1937, бр. 10, стр. 3.; анон. съобщ. — Грижа за старини, Родопа, XVII, 1938, бр. 2, стр. 7; съобщ. — Родопа и нашата археологическа наука, Родопа, XVIII, 1939, бр. 2, стр. 6 и др.

[2] В. Миков — Старини от разни краища на България, ИБАИ, т. V, 1928/1929 г., стр. 330—331; същият — Праисторически селища и находки в България, Материали за археологическата карта на България, С., 1933, стр. 132, 133, 137, 142, 144.

[3] В. Миков — Разкопки из Родопския край, Родопа, XIX, 1940, бр. 9, 1 ноември, стр. 5; същият — Разкопки из Родопите, ГПНБМ, 1940/1941, С.; същият — Тракийски тип фибули, ИБАИ, VI, 1930/1931, стр. 171; Ив. Велков — Няколко крепости и стари селища по Средна Арда, Сборник в чест на Анастас Иширков, ИБГД, С., 1933, стр. 149; същият — Тракийски и средновековни крепости по Средна Арда, в. Ардинска дума, бр. 443, 2 декември 1939, Кърджали; същият — Няколко тракийски и средновековни крепости по Средна Арда, Сборник в чест на проф. Петър Ников, С., 1940, стр. 70 и сл.; същият — В сърцето на Родопите. От Чепино до Чепеларе, сп. Балкански преглед, II, 1947, кн. 4, стр. 6; Б. Дякович — Халщатски и латенски фибули, ИАИ, I, 1924, стр. 32 и сл.; Хр. Джамбов — Тракийски некропол край рудник в Родопите, Археология, II, 1960, кн. 3, стр. 50—52; Д. Цончев — Тракийско могилно погребение от Родопите от старожелязната епоха, Археология, II, 1960, кн. 3, стр. 52; П. Детев — Археологически находки накити от Родопите във фонда на Народния археологически музей в Пловдив, ГНАМ, Пловдив, V, 1963; същият — Преглед на праисторическите проучвания в северните склонове на Родопите, Родопски сборник, ч. II, С., 1969, стр. 266, 267, 268, 271; Т. Герасимов — Монетни съкровища, намерени в България през 1958 и 1959 г., ИАИ, 1962, стр. 227, 232; същият — Монетни находки, намерени в България през 1960 и 1961 г., ИАИ, XXVI, 1963, стр. 265; М. Деянова и В. Найденова — Археологически проучвания при Доспат, Смолянски окръг, Родопски сборник, ч. II, С., 1969, стр. 227 и сл.; М. Ваклинова — Късноантичен некропол при с. Беден, Смолянски окръг, Родопски сборник, ч. III, 1973, стр. 141 и сл.

[4] В. Миков — Предисторически селища. . ., с. 144; същият — Старини от разни краища. . . , с. 330—331.

[5] Ив. Велков — Няколко крепости и стари селища. . . , с. 149; същият — Няколко тракийски и средновековни крепости. . ., с. 70.

[6] Д. Цончев — Родопски крепости южно от Перущица, ИИД, XII, 1948, с. 249 и сл.

[7] М. Деянова и В. Найденова — Археологически проучвания при Доспат, с. 227 и сл.

[8] Крепостта е сондирана от Н. Петрова под научното ръководство на В. Найденова от АИМ — София. Проучванията са прекъснати временно.

[9] срв. М. Деянова и В. Найденова — Археологически проучвания при Доспат. . ., с. 227 и сл.

[10] Ст. Захариев — Географико-историко-статистическо описание на Татарпазарджишката кааза, Виена, 1870, с. 7.

[12] В. Миков — Предисторически селища и находки. . ., с. 144.

[11] В. Миков — Старини от разни краища. . ., с. 330—331.

[13] Ив. Велков — В сърцето на Родопите. . ., с. 8.

[14] Пак там.

[15] Ив. Велков — Драгойново — един тракийски селищен център, ИАИ, XIX, 1955, стр. 85 и сл.

[16] Г. Дамянов — Крепостта Врапово, сп. Родопи, 1970, кн. 4, с. 22.

[17] Пак там.

[18] По сведения на Константин Канев от с. Момчиловци, свещеник.

[19] Ив. Велков — В сърцето на Родопите. . ., с. 13.

SUR L'ETUDE DES FORTERESSES THRACES DANS LE DEPARTEMENT DE SMOLIAN

NÉDIALKA PÉTROVA

Résumé

Sur le territoire du département de Smolian existent des monuments tharaces, mais ils ne sont pas bien explorés. Jusgu'à présent, on a fait des fouilles de sauvetage dans la localité fortifiée près de Dospat, des fouilles de sondage à la forteresse de Gradichtéto près du village de Guéla (fig. 1, 2, 3 et 4) et des explorations des forteresses: à Trigrad près du village de Zabardo (fig. 5), à Gradichtéto près du village de Strachimir (fig. 1) et au sommet de Vidénitza près du village de Tchala (fig. 1). Dans le département on a constaté deux sortes de forteresses: 1) des localités fortifiées et 2) des forteresses — des refuges temporaires en cas de danger pour le bétail des environs ou pour la population thrace minière.

L'existence des forteresses décrites et d'autres monuments archéologiques, pas encore explorés, exige qu'ils soient fouillés et étudies pour en conclure à quel point la culture thrace s'est répandue dans les Rhodopes